

HỆ THỐNG CÂU HỎI NHẪM PHÁT TRIỂN NĂNG LỰC ĐỌC HIỂU TRONG DẠY HỌC TÁC PHẨM VĂN CHƯƠNG CHO HỌC SINH TRUNG HỌC PHỔ THÔNG

NGUYỄN THỊ QUỐC MINH

Trường Đại học Đồng Tháp

Email: meomeo251011@gmail.com

Tóm tắt: Trong bất kì giờ học nào, câu hỏi của giáo viên đều mang sứ mệnh chủ đạo. Những câu hỏi khép kín, vụn vặt, tản mạn sẽ không thể mang lại hiệu quả khoa học cao, không làm kích thích người học hăng say tham gia vào quá trình học tập. Vì thế, xây dựng và vận dụng thành công, có hiệu quả hệ thống câu hỏi phát triển năng lực đọc hiểu trong dạy học tác phẩm văn chương với hai dạng câu hỏi lớn là câu hỏi chức năng và câu hỏi tác động sẽ là một trong những giải pháp tối ưu, mang lại sự đổi mới, hiệu quả thật sự cho quá trình dạy học tác phẩm văn chương nói riêng và dạy học môn Ngữ văn nói chung. Điều này góp phần vào sự đổi mới giáo dục theo hướng phát triển năng lực người học như Nghị quyết 29 đã đề ra.

Từ khóa: Hệ thống câu hỏi; năng lực đọc hiểu; tác phẩm văn chương; học sinh; trung học phổ thông.

(Nhận bài ngày 02/3/2017; Nhận kết quả phản biện và chỉnh sửa ngày 03/5/2017; Duyệt đăng ngày 25/6/2017).

1. Đặt vấn đề

Câu hỏi đã được biết tới và được sử dụng từ rất lâu. Vận dụng câu hỏi là một trong những phương pháp dạy học lâu đời nhất, gắn liền với tên tuổi những người thầy đầu tiên trong lịch sử văn minh nhân loại như Socrates, Platon, Khổng Tử... Sau này có J.A.Comenxki - nhà giáo dục vĩ đại của thế kỉ XVII, cũng đã sử dụng câu hỏi để kích thích tính tích cực và lôi cuốn học sinh (HS) vào hoạt động học tập. Tác giả Robert Z.Maczno và Ivan Hannel cũng đã đề cập đến câu hỏi hiệu quả, nghệ thuật vận dụng câu hỏi thông qua kĩ năng đặt và trả lời câu hỏi... Nhìn chung đã có rất nhiều các tài liệu nghiên cứu về câu hỏi nhưng khi chúng ta đặt ra vấn đề phát triển năng lực đọc hiểu tác phẩm văn chương (TPVC) những câu hỏi kiểu cũ, không tập trung sẽ không thể đáp ứng được yêu cầu mà cần phải có một hệ thống câu hỏi và hệ thống câu hỏi này cần phù hợp với định hướng của giáo dục Việt Nam là phát triển năng lực. Mặt khác, giáo trình phương pháp dạy học tuy có bàn nhiều đến câu hỏi nhưng chưa có mục nào nói riêng về hệ thống câu hỏi phát triển năng lực đọc hiểu trong dạy học TPVC. Trong khuôn khổ bài viết này, chúng tôi giới thiệu hệ thống câu hỏi phát triển năng lực đọc hiểu trong dạy học TPVC cho HS trung học phổ thông (THPT).

2. Hệ thống câu hỏi phát triển năng lực đọc hiểu trong dạy học tác phẩm văn chương cho học sinh trung học phổ thông

Ở đây, chúng tôi không miêu tả lại những câu hỏi truyền thống mà chỉ tập trung vào những câu hỏi phát triển năng lực đọc hiểu TPVC. Hệ thống câu hỏi đọc hiểu trong dạy học TPVC bao gồm hai dạng câu hỏi lớn: *Câu hỏi chức năng* và *câu hỏi tác động*.

Trong dạng lớn chúng tôi chia thành các loại nhỏ và

trong từng loại chúng tôi phân thành kiểu nhỏ hơn. Tuy nhiên, sự phân chia này chỉ mang tính chất tương đối, ranh giới của chúng không rõ ràng một cách chính xác, bởi vì có trường hợp trong câu hỏi chức năng có vẻ quan hệ với câu hỏi tác động và ngược lại.

2.1. Câu hỏi chức năng hướng vào giá trị, ý nghĩa vốn có của tác phẩm văn chương mà bạn đọc học sinh cần khám phá

Câu hỏi chức năng là những câu hỏi vận dụng tư duy bậc cao như tư duy hệ thống, tư duy khái niệm, biểu tượng, tư duy phức hợp, tư duy phân biện, tư duy sáng tạo để phát hiện vấn đề có giá trị về nội dung tư tưởng và hình thức nghệ thuật của TPVC.

Trong một giờ học TPVC không thể không có dạng câu hỏi chức năng bởi nó là những câu hỏi giúp HS tìm hiểu, khám phá tác phẩm một cách cơ bản, nền tảng nhất. Từ những hiểu biết đúng đắn, chính xác về nội dung nghệ thuật, hình thức nghệ thuật của tác phẩm thông qua câu hỏi chức năng sẽ giúp HS có điều kiện để tiến đến với câu hỏi tác động.

Dạng câu hỏi chức năng này bao gồm hai loại nhỏ:

- *Hệ thống câu hỏi hướng dẫn khai thác những nội dung có ý nghĩa ngoài tác phẩm* như: *Câu hỏi hướng dẫn HS đọc và tóm tắt những nội dung chính xác về quan niệm nghệ thuật trong sự nghiệp sáng tác văn học của tác giả, câu hỏi về thời điểm, hoàn cảnh sáng tác tác phẩm.*

Ví dụ: Đây thôn Vĩ Dạ là bài thơ được sáng tác trong hoàn cảnh đặc biệt. Dựa vào phần *Tiểu dẫn* và thông tin thu thập được, em hãy cho biết hoàn cảnh đặc biệt ấy là gì? Hoàn cảnh ấy đã được ảnh hưởng đến bài thơ như thế nào?

(*Đây thôn Vĩ Dạ* - Hàn Mặc Tử)

- *Hệ thống câu hỏi tìm hiểu, phát hiện, nghiên cứu*

những nội dung, nghệ thuật cơ bản độc đáo trong tác phẩm. Đó là những câu hỏi về giá trị, ý nghĩa thông qua tên tác phẩm, thể loại, kết cấu, chủ đề, tư tưởng, tình tiết, nhân vật, các yếu tố trữ tình và phương thức trình bày nghệ thuật mới của tác phẩm.

Ví dụ: Nhan đề đầu tiên của truyện ngắn *Chí Phèo* là *Cái lò gạch cũ*, nhưng trước Cách mạng Tháng Tám, khi in thành sách, nhà xuất bản tự ý đổi thành *Đôi lứa xứng đôi*. Anh (chị) nhận xét gì về ba nhan đề này của tác phẩm?

(*Chí Phèo - Nam Cao*)

Loại câu hỏi chức năng này còn bao gồm hệ thống câu hỏi cụ thể hóa và khái quát hóa nghệ thuật trong tác phẩm.

Ví dụ: Các em thử thống kê trong tác phẩm "*Sóng*" có bao nhiêu từ ngữ liên quan đến suy tư của nhà thơ. Những từ ngữ đó biểu lộ khát vọng gì?

(*Sóng - Xuân Quỳnh*)

Câu hỏi đó giúp kiểm tra đánh giá kiến thức HS nắm được trong từng thời điểm, khâu đoạn dạy học liên tục như đó tạo thời cơ cho HS học tập khác hơn, mới hơn.

2.2. Câu hỏi tác động hướng vào mỗi tương tác qua lại giữa bạn đọc học sinh và tác phẩm văn chương để tạo nên sự đa nghĩa trong đọc hiểu

Câu hỏi tác động là câu hỏi chú ý đến chất lượng vận dụng kiến thức và trình độ hiểu biết cao hơn bao quát cả chiều rộng và chiều sâu vấn đề, có tác dụng khởi động tư duy, phát huy trí tuệ và bộ óc. Nói cách khác, câu hỏi tác động thường xoáy sâu vào nhận thức, vào năng lực trí tuệ và khả năng vận dụng kiến thức để giải quyết những vấn đề đặt ra trong học tập và trong đời sống thực tiễn. Câu hỏi tác động rõ ràng là một loại hoạt tính kích thích chủ thể HS phát huy hoạt động trí tuệ và vận dụng tư duy để ứng dụng vào hoạt động thực tiễn và có sáng tạo độc đáo.

Điều quan trọng nhất là câu hỏi tác động phải nhằm vào việc làm bộc lộ cá tính HS. Các nhà nghiên cứu đã khẳng định: Sự vun trồng cá tính một cách tích cực, hợp lí là nhân tố quan trọng trong việc phát triển, hoàn thiện con người.

Dạng câu hỏi tác động này chia thành hai loại câu hỏi nhỏ: Loại *câu hỏi tác động để HS tự bộc lộ* và loại *câu hỏi tác động kích thích cá tính sáng tạo của HS*.

Câu hỏi để HS tự bộc lộ là gì?

Trong loại câu hỏi tác động để HS tự bộc lộ chia thành ba kiểu câu hỏi nhỏ như sau:

+ *Câu hỏi xung quanh vấn đề nhận thức và tự nhận thức*

Nhận thức được xem là quá trình phản ánh biện chứng hiện thực khách quan vào trong bộ óc của con người, có tính tích cực, năng động, sáng tạo, trên cơ sở thực tiễn nhờ đó con người tư duy và không ngừng tiến đến gần đối tượng khách thể. Còn tự nhận thức là khả năng nhận biết một cách chính xác về cảm xúc, suy nghĩ, hành vi... của bản thân mình ngay khi nó xảy ra và hiểu bản thân có khuynh hướng làm gì trong tình huống đó.

Vậy câu hỏi xung quanh vấn đề nhận thức và tự

nhận thức trong dạy học TPVC là những câu hỏi có yêu cầu cao, giúp HS tìm hiểu, khai thác những vấn đề được tác giả đề cập đến trong tác phẩm một cách tường minh lẫn hàm ẩn, cung cấp cho HS kiến thức, vốn sống. Qua đó còn giúp cho HS bộc lộ được quan điểm, tư tưởng, tình cảm, cảm xúc... Những câu hỏi tự nhận thức có xu hướng gắn với suy nghĩ, hành động cụ thể của HS trong thực tế.

Ví dụ: Qua đoạn trích "*Hồn Trương Ba, da hàng thịt*" em có suy nghĩ gì về mối quan hệ giữa thể xác và linh hồn con người? Em hiểu thế nào là sống đẹp?

(*Hồn Trương Ba, da hàng thịt - Lưu Quang Vũ*)

+ *Câu hỏi cảm thụ và đồng cảm*

Cảm thụ là quá trình người đọc nhập thân vào thế giới nghệ thuật của tác phẩm bằng nhiều năng lực tinh thần như: Tri giác, cảm xúc, liên tưởng, tưởng tượng... nhằm phát hiện, khám phá, chiếm lĩnh bản chất thẩm mỹ của tác phẩm, tạo được mối giao cảm đặc biệt giữa tác giả và bạn đọc. Nói cụ thể, cảm thụ là quá trình người đọc nhập thân đầy cảm xúc vào tác phẩm, suy tư về một số các câu chữ, hình ảnh, lập luận, sống cùng tâm trạng, cảm xúc của nhân vật. Trong cảm thụ có thể chia ra làm các cấp độ như sau:

- Cảm thụ ngôn từ: Cảm thụ về ngữ từ, các biện pháp nghệ thuật tu từ...

- Cảm thụ hình tượng: Hình tượng nhân vật, hình tượng tác giả, kết cấu, không gian, thời gian...

- Cảm thụ ý nghĩa tác phẩm: Nghĩa tường minh, nghĩa hàm ẩn, ý nghĩa lịch sử, ý nghĩa xã hội, ý nghĩa nhân văn, ý nghĩa thẩm mỹ...

- Cảm thụ tư tưởng của tác giả: Tư tưởng, quan niệm, chính kiến của tác giả về con người, về các vấn đề lịch sử, xã hội, đạo đức, nghệ thuật...

Còn đồng cảm là chia sẻ hay hiểu được hoàn cảnh, tâm tư tình cảm, động cơ của người khác. Đó còn là khả năng tự đặt mình vào hoàn cảnh của người khác. Để có thể đồng cảm trước tiên chúng ta phải thấu hiểu hoàn cảnh của người khác và tiếp theo là biết chia sẻ cảm xúc với người ấy trong hoàn cảnh đó.

Vậy câu hỏi cảm thụ và đồng cảm là những câu hỏi giúp HS phát hiện, khám phá, chiếm lĩnh bản chất thẩm mỹ của tác phẩm, tạo điều kiện để HS trải nghiệm, sống cùng tâm trạng, cảm xúc của nhân vật.

Ví dụ: Từ những thông tin về cuộc đời bất hạnh, về mối quan hệ tình cảm giữa cảnh và người Ví Dạ và về giá trị sáng tạo của nhà thơ Hàn Mặc Tử, em hãy phát biểu suy nghĩ, cảm tưởng của mình đối với bài thơ "Đây thôn Ví Dạ".

(*Đây thôn Ví Dạ - Hàn Mặc Tử*)

+ *Câu hỏi tiếp thu và phản biện*

Phản biện là việc làm cần thiết trong lí luận, qua đó người ta đưa ra những lập luận, lí lẽ, bằng chứng nhằm lí giải, chứng minh ngược lại một vấn đề nào đó. Trong phản biện bao gồm cả phân tích và đánh giá một thông tin đã có theo các cách nhìn khác cho vấn đề đặt ra nhằm làm sáng tỏ và khẳng định lại tính chính xác của vấn đề.

Lập luận phản biện phải rõ ràng, chặt chẽ và lô gic.

Vậy câu hỏi tiếp thu và phản biện là kiểu câu hỏi kích thích HS tự suy nghĩ, tìm tòi, tự nảy sinh ra những câu hỏi mới, chủ động tìm kiếm các thông tin liên quan, rồi lập luận, đánh giá vấn đề. Các câu hỏi tiếp thu và phản biện có khả năng kích hoạt, mở rộng tư duy, từ đó có thể vận dụng các kiến thức vào việc giải thích, phân tích, đánh giá, tổng hợp và áp dụng.

Ví dụ: Hãy chỉ ra sự khác nhau trong quan niệm của Trương Ba và Đế Thích về ý nghĩa sự sống. Mâu thuẫn thoại giữa hai nhân vật này toát lên ý nghĩa gì?

(Hồn Trương Ba, da hàng thịt - Lưu Quang Vũ)

Trong loại *câu hỏi tác động kích thích cá tính sáng tạo của HS* thì chia thành kiểu câu hỏi ứng đáp và sáng tạo

Sáng tạo được hiểu một cách cơ bản và phổ biến nhất là: Một hoạt động tạo ra bất cứ cái gì có đồng thời tính mới và tính có ích, trong phạm vi áp dụng cụ thể.

Câu hỏi ứng đáp và sáng tạo ở đây không có nghĩa là yêu cầu HS phải phát minh khoa học hay sáng tạo ra một cái gì hoàn toàn mới mẻ, to lớn để đóng góp cho xã hội. Những kiến thức mới và có ích đối với bản thân HS cũng có thể coi là sáng tạo.

Ví dụ: Nếu em đặt lại tên tác phẩm "Vợ chồng A Phủ" thì sẽ đặt như thế nào? Em hãy giải thích vì sao?

(Vợ chồng A Phủ - Tô Hoài)

3. Kết luận

Để một giờ học TPVC nói riêng và quá trình dạy học môn Ngữ văn nói chung đạt hiệu quả cao thì hai nhân

tố đóng vai trò quan trọng, quyết định sự thành bại đó là: *người dạy* (giáo viên) và *người học* (HS). Trong đó, câu hỏi của giáo viên mang sứ mệnh chủ đạo. Những câu hỏi khép kín, vụn vặt, tản mạn sẽ không thể mang lại hiệu quả khoa học cao, không làm kích thích người học hăng say tham gia vào quá trình học tập. Vì thế, xây dựng và vận dụng thành công, có hiệu quả hệ thống câu hỏi phát triển năng lực đọc hiểu trong dạy học TPVC sẽ là một trong những giải pháp tối ưu, mang lại sự đổi mới, hiệu quả thật sự cho quá trình dạy học TPVC nói riêng và dạy học môn Ngữ văn nói chung. Góp phần vào sự đổi mới giáo dục theo hướng phát triển năng lực người học như Nghị quyết 29 đã đề ra.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1]. Nguyễn Ái Học, (2010), *Phương pháp tư duy hệ thống trong dạy học Văn*, NXB Giáo dục Việt Nam.
- [2]. Nguyễn Thanh Hùng, (2008), *Đọc hiểu tác phẩm văn chương trong nhà trường*, NXB Giáo dục Việt Nam.
- [3]. Nguyễn Thanh Hùng (Chủ biên) - Lê Thị Diệu Hoa, (2006), *Phương pháp dạy học Ngữ văn Trung học phổ thông những vấn đề cập nhật*, NXB Đại học Sư phạm Hà Nội.
- [4]. Nguyễn Thanh Hùng, *Câu hỏi trong dạy học tác phẩm văn chương và những cách nhìn hiện đại*, Tạp chí Khoa học Giáo dục, số 60, tháng 9, năm 2010.
- [5]. Nguyễn Đăng Thục, (2006), *Lịch sử triết học Phương Đông*, NXB Từ điển Bách khoa.

QUESTION SYSTEM IN ORDER TO DEVELOP COMPETENCE OF READING COMPREHENSION IN LITERARY WORK TEACHING FOR HIGH SCHOOL STUDENTS

Nguyen Thi Quoc Minh
Dong Thap University

Email: meomeo251011@gmail.com

Abstract: *In any lesson, teachers' question is the main mission. The closed, fragmented, and closed questions will not be able to bring about high scientific efficiency and will not motivate enthusiastic learners to participate in the learning process. Thus, successful and effective development and usage of question system that develops competence of reading comprehension in literary teaching with two major types of questions: functional and impact questions will be one of the optimal solutions, brings innovation, real effectiveness in the process of literary work teaching in particular and Vietnamese Language teaching in general. This contributes to educational innovation towards developing learners' competences as set out in Resolution 29.*

Keywords: *Competence development ; reading comprehension; literary work; functional and impact questions.*